

بلاغت

درس هفدهم

استاد: سرکار خانم فرخی

آموزشیار: آقای یزدانی

در درس های گذشته با شش قسم از انشاء (امر، نهی، استفهام، تمنی، تحضیض و عرض) آشنا شدیم و معنای حقیقی و مجازی هر یک را شرح دادیم؛ این درس به بیان آخرین نوع انشاء یعنی ندا می پردازد و پس از تعریف، ادوات آن را نام برده و جایگاه استعمال هر یک را شرح می دهد. در پایان مهم ترین معانی مجازی ندا به همراه مثال ذکر می شود. درک معانی مجازی ندا مانند بقیه معانی مجازی نیازمند به کارگیری ذوق و دقت در کلام و مقام می باشد که درس حاضر دانش پژوهان عزیز را در دستیابی به این مهارت یاری می کند.

اهداف فصل

انتظار می‌رود دانش‌نپوه پس از فراگرفتن این درس بتواند به پرسش‌های زیر پاسخ بدهد :

- معنای ندا چیست؟
- ادوات ندا را نام ببرید.
- معانی مجازی ندا را نام ببرید.

برای ورود به بحث به معنای آیات زیر توجه کنید :

۱. «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ».^۱
۲. «إِنْ يَشَاءُ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا».^۲
۳. «يَا بَنِيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَآمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ».^۳
۴. «يَا بَنِيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَآمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ».^۴
۵. «يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا».^۵

- آیا ندا در آیات شریفه بالا معانی گوناگونی دارد؟
  - آیا می‌توانید ندهای که در معنای «طلب رو کردن» استعمال شده است از ندهای دیگر جدا کنید؟
  - قرینه بر معانی دیگر ندا چیست؟
- این درس دانش‌پژوهان عزیز را توانا خواهد کرد تا با بکار گرفتن ذوق به پرسش‌های بالا پاسخ بدهند.

۱. بقره/ ۲۱

۲. نساء/ ۱۳۳

۳. لقمان/ ۱۶

۴. لقمان/ ۱۷

۵. فرقان/ ۲۸ و ۲۹

تعریف ندا

طلب روکردن با حرفی که نیابت از فعل «أدعو» می کند^۱ را «ندا» گویند مانند آیه مبارکه «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»^۲.

گاهی حرف ندا به دلیل اختصار حذف شده و حرف «یا» در تقدیر گرفته می شود^۳ مانند آیه شریفه «يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ»^۴ و آیه شریفه «إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِالْآخِرِينَ»^۵.

حروف ندا

حروف ندا هشت تا می باشد: «أ، یا، آیا، هیا، آی، آ، آی و وا».

همزه برای ندای نزدیک استعمال می شود خواه نزدیکی منادی، حقیقی باشد و خواه حکمی مانند جایی که

منادی، دور است ولی به سبب حضورش در ذهن متکلم، نزدیک فرض می شود.

شش حرف بعدی برای ندای دور استعمال می شوند خواه دوری منادی، حقیقی باشد و خواه حکمی مانند جایی

که شخص خواب است یا توجه ندارد؛ گاهی بالا و پایین بودن منادی در رتبه یا مکان نیز به منزله دور بودن فرض می شود.

چند نکته درباره ندای با حرف «یا»

۱. اگر چه حرف «یا» برای ندای دور می باشد ولی گاهی برای تاکید، منادی نزدیک با آن ندا می شود.

۲. از آنجا که پیشتر بیان شد که هرگاه حرف ندا حذف شود^۶ حرف «یا» در تقدیر گرفته می شود می توان نتیجه

گرفت که «یا» در صورتی که مقدّر باشد می تواند برای هر دو قسم ندا (دور و نزدیک) به کار برود.

۳. حذف حرف «یا» در ندای دور، قابل تأمل است زیرا ندا برای طلب رو کردن و توجه دادن می باشد و در

جایی که منادی دور باشد حذف حرف ندا، خلاف این غرض است.

۱. توجه شود که در تعریف ندا گفته نشد «طلب رو کردن با حرف ندا . . .» تا تعریف شی به خودش و دور لازم نیاید.

۲. بقره/ ۲۱

۳. در جایی که حرف ندا حذف بشود از میان حروف ندا تنها حرف «یا» در تقدیر گرفته می شود زیرا نسبت به بقیه حروف ندا استعمال بیشتری دارد. (به

عبارت دیگر امّ الباب شمرده می شود که طبق قاعده باید در تقدیر گرفته شود). ربک مغنی الادیب ج ۱، ص ۲۸۷

۴. یوسف/ ۲۹

۵. نساء/ ۱۳۳

۶. خواه منادی دور باشد یا نزدیک

حرف آخر «وا» می باشد که برای ندبه و سوگواری به کار می رود و پس از آن، مندوب می آید؛ مندوب عبارت است از کسی که بر او سوگواری می شود مانند «حسین» در عبارت «واحسیناه» یا چیزی که سبب دردمندی متکلم شده است مانند «مصیبت» در عبارت «وا مصیبتاه».

معانی مجازی حروف ندا

معنای حقیقی ندا همان معنای است که در تعریف بیان شد^۱؛ گاهی حروف ندا از این معنی خارج شده و در معنای دیگری که متناسب با مقام و ظاهر کلام باشد استعمال می شوند که معانی مجازی ندا شمرده می شوند. مهم ترین این معانی عبارتند از:

۱. إغرا (تشویق کردن) مانند ندای دوم (أَيُّهَا الصَّدِّيقُ) در آیه شریفه «يُوسُفُ أَيُّهَا الصَّدِّيقُ أَفْتِنَا»^۲ که پس از ندای اول (يُوسُفُ) و رو کردن حضرت برای تشویق و برانگیختن ایشان بر راستی در فتوای صادر شده است.^۳

۲. تعظیم (بزرگ شمردن) مانند ندا در آیه مبارکه «قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ»^۴ که بنابر نظر شیخ طوسی (ره) برای تعظیم می باشد.^۵

۳. استئناس (انس گرفتن) مانند ندا در آیه شریفه «قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَى»^۶ که بر معنای حقیقی نمی باشد زیرا تنها حضرت موسی علیه السلام آنجا حاضر بوده و پیش از آن خداوند او را ندا کرده بود (وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى)^۷ پس ندا در اینجا برای معنای دیگری که متناسب با مقام است بوده و آن معنی عبارت از انس گرفتن^۸ می باشد.

معنای دیگری که شبیه همین معنی است تسکین (آرامش بخشی) می باشد مانند ندا در آیه شریفه «يَا مُوسَى لَا تَخَفْ»^{۹ و ۱۰}

۴. استعطاف و عطف (طلب مهربانی کردن و مهربانی ورزیدن) مانند ندا حضرت یوسف و حضرت یعقوب علیهما السلام در آیه مبارکه «إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي

^۱. طلب رو کردن

^۲. یوسف/ ۴۶

^۳. در این دو حرف ندا (یا) حذف شده است.

^۴. هود/ ۴۷

^۵. التبیان فی تفسیر القرآن، دار إحياء التراث العربی، ج ۵، ص ۴۹۶

^۶. طه/ ۱۹

^۷. طه/ ۱۷

^۸. انس میان خداوند سبحان و بنده اش

^۹. نمل/ ۱۰

^{۱۰}. التبیان فی تفسیر القرآن، دار إحياء التراث العربی، ج ۸، ص ۷

ساجِدِينَ قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ^۱ که ندای حضرت یوسف (یا اَبَت) برای طلب عطوفت پدر و ندای ندای حضرت یعقوب (یا بُنَيَّ) برای عطوفت با پسر می باشد.

۵. تاکید در رو کردن و توجه دادن به اهمیت کلام مانند ندا در آیه مبارکه «يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ يَا بُنَيَّ اقِمِ الصَّلَاةَ وَ أَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنَّهُ عَنِ الْمُنْكَرِ^۲».

ندای حضرت یعقوب با حضرت یوسف علیهما السلام (یا بُنَيَّ) می تواند این معنی را نیز در بر داشته باشد.

۶. مبالغه در حسرت و پشیمانی مانند ندا در آیه شریفه «يَا وَيْلَتَىٰ لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا^۳».

۷. مبالغه در طلب و تمنی مانند ندا در آیه مبارکه «يَا لَيْتَنَّا نُرَدُّ وَ لَا نُكَذِّبُ بآيَاتِ رَبِّنَا^۴».

۸. دعا یا زمینه چینی برای دعا مانند ندا در آیه شریفه «رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا^۵».

این معنی در جایی است که متکلم در مقام دعا بوده و مخاطب به او توجه داشته باشد.

۱. یوسف / ۴ و ۵

۲. لقمان / ۱۶ و ۱۷

۳. فرقان / ۲۸

۴. انعام / ۲۷

۵. آل عمران / ۱۹۳

ندا در معانی دیگری نیز مانند «استغاثه، ندبه، تعجب، زجر، حیرت و آزرده‌گی» استعمال می‌شود.^۱
معانی مجازی ندا فراوان بوده که دانش پژوهان عزیز برای فهم آنها لازم است به کلام توجه کنند تا معنای مناسب با مقام را بیابند.

نکته

اگر چیزی که عقل ندارد منادی واقع شود ندا به معنای آگاهی دادن شنوندگان و تاکید کلام می‌باشد مانند ندا در مثال «یا عجباً» که به معنای «أعجبوا» بوده و از همین نوع است ندای در آیه شریفه «قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ»^۲ که به معنای «یا قوم آبشروا» می‌باشد.^۳

البته باید توجه داشت که این معنی در جایی است که منادی، عاقل فرض نشود از این رو آیه مبارکه «یا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَ یا سَمَاءُ اقْلَعِي»^۴ از این قسم شمرده نمی‌شود زیرا منادی (أَرْض و سماء) در این آیه عاقل فرض شده اند و مورد خطاب و امر واقع شده اند.

^۱. معنای حیرت و آزرده‌گی در ندای ویرانه‌ها زیاد می‌باشد.

^۲. یوسف/ ۱۹

^۳. مرحوم طبرسی این نظر را از زجاج نقل می‌کند؛ ر. ک مجمع البیان فی تفسیر القرآن، انتشارات ناصر خسرو، ج ۵، ص ۳۳۵

^۴. هود/ ۴۴

۱. ندا عبارت است از طلب روکردن با حرفی که نیابت از فعل «أدعو» می کند.
۲. حرف ندا گاهی به دلیل اختصار حذف شده در این صورت حرف «یا» در تقدیر گرفته می شود.
۳. حروف ندا هشت تا می باشد : «أ، یا، آیا، هیا، أی، آ، آی و وا» که همزه برای ندای نزدیک و شش حرف بعدی برای ندای دور و «وا» برای ندبه به کار می رود.
۴. دوری و نزدیکی منادی گاهی حقیقی و گاهی حکمی می باشد.
۵. گاهی برای تاکید منادی نزدیک با حرف «یا» ندا می شود.
۶. اگر حرف «یا» در تقدیر باشد برای مطلق ندا به کار می رود.
۷. معنای حقیقی ندا، طلب رو کردن می باشد و اگر در معنای دیگری به کار برود مجاز می باشد.
۸. معانی مجازی ندا فراوان است که برای تشخیص آنها باید به سیاق کلام و قراین مقام توجه کرد.
۹. مهم ترین معانی مجازی ندا عبارتند از : «تشویق کردن، بزرگ شمردن، انس گرفتن، طلب عطوفت کردن، عطوفت کردن، تاکید، مبالغه در حسرت و پشیمانی، مبالغه در تمنی و دعا».
۱۰. منادی باید عاقل باشد تا صلاحیت رو کردن را داشته باشد از این رو اگر غیر عاقل ندا شود به معنای آگاهی دادن شنوندگان و تاکید کلام می باشد.
۱۱. اگر غیر عاقل، عاقل فرض شود می تواند مورد ندا واقع شود و در این صورت احکام منادی عاقل را پیدا می کند.